

Kdy je dítě zralé a kdy je připravené na vstup do školy?

Dítě se narodí jako křehká rostlinka, o kterou dospělí musí pečovat jako zahradníci. Avšak opravdoví zahradníci mají velikou výhodu oproti rodičům, neboť daleko lépe a rychleji poznají, kdy jejich rostlinka dozrává, co jí chybí a co potřebuje k dalšímu růstu. Na zahradě jednoduše poznáme, kdy dozrávají jahody, maliny, rajská jablíčka, ale jak poznat, kdy je dítě zralé pro školu?

Školní zralost bývá nejčastěji charakterizována jako **stav dítěte, který zahrnuje jeho zdravotní, psychickou a sociální způsobilost začít školní docházku**. Dítě, jež má zvládnout požadavky školní docházky, by tedy mělo být zralé a připravené na vstup do 1. třídy základní školy. V souvislosti se školní zralostí se uvádějí nejčastěji její tři složky:

- **fyzická zralost** (tělesná neboli somatická),
- **psychická zralost,**
- **sociální a emocionální zralost** (jejíž součástí je i pracovní zralost).

Psychologické pojetí školní zralosti je chápáno jako „způsobilost dítěte absolvovat školní vyučování“. (Hartl, Hartlová, 2000, s. 708) Pro zahájení povinné školní docházky je zapotřebí, aby dítě tzv. dozrálo a dosáhlo např. určité úrovně v řeči, myšlenkových operací, pozornosti, soustředěnosti i sociálních dovedností. Pediatři, psychologové, ale i široká učitelská veřejnost varují před předčasným zařazením dítěte do základní školy, které u něj může způsobit ztrátu sebevědomí, neurotizaci či regresi.

Pedagogické pojetí školní zralosti „znamená stav dítěte projevující se v takové úrovni jeho organismu, která mu umožňuje adaptaci na prostředí školy. Toto pojetí vychází z teorií vývojové psychologie, které vysvětlují, jak dítě dozrává ve své centrální nervové soustavě, ve svých mentálních schopnostech, vnímání, pozornosti, řečových a komunikativních dovednostech...“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 243)

Pro posuzování předpokladů dítěte pro vstup do školy se více preferuje termín **školní připravenost**. Školní připravenost je v poslední době chápána jako **aktuální stav rozvoje osobnosti dítěte ve všech jeho oblastech**. Při rozhodování, zda je dítě připravené na vstup do školy, by měl posuzovatel vždy přihlídnout k vnitřním vývojovým předpokladům i vnějším výchovným podmínkám, neboť určují jeho psychickou vyspělost (tzn. rozumovou, sociální, emoční a pracovní, jazykovou, motorickou atd.) podmíněnou biologickým zráním organismu a vlivy prostředí.

Určitě jste zaregistrovali, že v současné době se pojmy školní zralost a školní připravenost obsahově rozšířily, do jisté míry se překrývají a doplňují. V souvislosti s terminologií rámcových vzdělávacích programů, která vám je známá, je možné na tuto problematiku nahlížet v kontextu celoživotního učení a definovat tyto základní pojmy prostřednictvím kompetencí. Vágnerová (2000) školní zralost vymezuje prostřednictvím kompetencí, jež jsou závislé na zráním organismu, a školní připravenost prostřednictvím kompetencí, které jsou závislé do jisté míry na prostředí a učení. Pokud hledáme společně odpověď na otázku, kdo má připravit dítě na vstup do základní školy, pak by nás mělo zajímat, jak takové dítě vypadá, jaké je a jak to poznáme. Pro základní orientaci můžeme využít např. Záznamový arch pro sledování a hodnocení rozvoje a učení dítěte v posledním roce předškolního vzdělávání (Příloha 1), který nabízí tzv. posuzovací desatero předškolního dítěte (Pedagogické hodnocení v pojetí RVP PV, 2007).

V následující tabulce najdete vazbu mezi konkrétním záznamovým archem, jenž je určen pro podporu individualizace vzdělávání v mateřských školách, a kategoriemi školní zralosti a školní připravenosti (Vágnerová, 2000) a Delorsovu zprávu čtyř pilířů celoživotního vzdělávání, jež jsou uvedeny v Bílé knize.

Dimenze posuzování školní připravenosti dítěte pro zahájení povinné školní docházky:

Desatero předškolního dítěte

Klíčové kompetence závislé na zráním

Základní pilíře vzdělání

organism a na prostředí a učení

1. Praktická samostatnost (fyzický rozvoj a pohybová koordinace, sebeobsluha)	Odolnost proti zátěži	Učit se být samostatným spokojeným budoucím prvňáčkem
2. Sociální informovanost (orientace v prostředí, v okolním světě i praktickém životě)	Rozlišování různých rolí a diferenciací chování, které je s nimi spojeno	Učit se žít společně v rodině, ve škole atd.
3. Citová samostatnost (emoční stabilita, schopnost kontrolovat a řídit své chování)	Emoční stabilita	Učit se jednat jako opravdový budoucí školák
4. Sociální samostatnost (soužití s vrstevníky, uplatnění se ve skupině vrstevníků, komunikace, spolupráce)	Respektování běžných norem chování i hodnotového systému	Učit se žít společně podle stanovených pravidel
5. Výslovnost, gramatická správnost řeči, slovní zásoba, bezproblémová komunikace	Úroveň verbální komunikace	Učit se být rovnocenným partnerem v komunikaci
6. Lateralita ruky, koordinace ruky a oka, držení tužky	Lateralizace ruky, motorická a senzomotorická koordinace a manuální zručnost	Učit se být zručným a šikovným školákem
7. Diferencované vnímání (sluchová a zraková analýza a syntéza)	Sluchová a vizuální diferenciací	Učit se poznávat svět kolem sebe
8. Logické a myšlenkové operace (porovnávání, třídění, řazení, číselné představy, řešení problémů)	Myšlení na úrovni konkrétních logických operací	Učit se poznávat a o věcech kolem sebe přemýšlet
9. Záměrná pozornost, úmyslná paměť pro učení	Kvalitnější záměrná koncentrace pozornosti	Učit se poznávat a chtít se učit
10. Pracovní chování, soustředěná pracovní	Autoregulace založená na vůli a spojená s vědomím	Učit se jednat jako žák, který rozlišuje hru, učení

Příklad z praxe – testování u lékaře

Paní učitelko, v jedné knize jsem četla, že pro posuzování školní zralosti se používá filipínská míra a Kapalínův index. S Natálkou jsem byla na pětileté preventivní prohlídce, ale naše lékařka o ničem takovém nemluvila a já jsem se na to zapomněla zeptat. Prosím vás, co je to za zkoušky a kdo je provádí?

Objasnění

Na **preventivní pětiletou prohlídku** je pozváno každé předškolní dítě v době, kdy dovrší pěti let (v časovém rozmezí tří měsíců před dovršením nebo po dovršení pátého roku věku), společně s rodiči (nebo jiným zákonným zástupcem). Náplní preventivní prohlídky je psychomotorické hodnocení dítěte.

Lékař dítě zváží, změří, zkontroluje jeho zrak, sluch, krevní tlak, držení těla, stav dentice (výměny mléčného chrupu), provede vyšetření moči atd. Součástí této preventivní prohlídky je i orientační zkouška školní zralosti, kterou lékař realizuje formou rozhovoru s rodiči, dítětem a na základě rozboru jeho výtvarného a grafického projevu. Dále u dítěte např. zjišťuje znalost barev, úroveň řečového projevu (výslovnost, slovní zásobu).

Především ve starší odborné literatuře se můžeme setkat s termíny filipínská míra a Kapalínův index. Avšak i některé současné knihy nebo články odkazují na tyto tzv. Jednoduché orientační zkoušky tělesné zralosti.

Filipínská míra

Filipínská míra zjišťuje, zda ve fyzickém vývoji dítěte již došlo ke změně tělesných proporcí, konkrétně k protažení končetin. Této změny si i bez jakékoli zkoušky všimnou nejenom rodiče, ale i učitelka mateřské školy nebo pediatr. Je proto dobré objasnit rodičům, že lékař sice při pětileté preventivní prohlídce posuzuje zdravotní stav dítěte a úroveň jeho fyzického a částečně i psychického vývoje, např. zjišťuje jeho úroveň řečového projevu nebo úroveň sluchového a zrakového vnímání, ale i bez použití nějakých testů. Tělesnou zralost dítěte dokáže fundovaně posoudit tedy i bez filipínské míry.

Můžeme rodičům navrhnout, aby si orientační zkoušky vyzkoušeli společně s dětmi. Filipínská míra nemusí být jen orientační zkouškou tělesné zralosti, ale i námětem na společnou hru dítěte a rodiče nebo na pohybovou aktivitu v mateřské škole.

Náměty pro praxi

Dítě by mělo mít základní povědomí o svém těle, tj. znát např. základní části svého těla. To lze trénovat i formou herních aktivit a zároveň procvičovat jeho pravolevou orientaci a prostorovou orientaci:

- Sáhni si na nos.
- Zakryj si pravou rukou ústa.
- Sedni si na zem, zvedni pravou nohu a zatleskej pod kolenem.
- Dotkni se levou rukou levého kolena.
- Provedení filipínské míry: Zvedni pravou paži, ohni ji přes hlavu a dotkni se levého ucha.

Pokud dítě kolem pátého roku věku ohne pravou paži přes temeno vzpřímené hlavy a snaží se dotknout levého ušního boltce, nedokáže to. Zpravidla v šesti letech je jeho snaha úspěšná, jelikož proběhla proměna proporcí jeho postavy.

Je vhodné upozornit rodiče, že se jedná pouze o orientační zkoušku, které má jednostranné zaměření a na jejímž základě nelze rozhodnout, zda je dítě zralé na zahájení povinné školní docházky. Je potřeba si uvědomit, že existuje více faktorů, jež ovlivňují školní zralost dítěte.

Kapalínův index

Kapalínův index se zjišťuje poměrem míry a váhy dítěte. Pokud vyjdeme z průměrných ideálních údajů, podle nichž má školsky zralé dítě měřit 120 cm a vážit 20 kg, získáme ideální věk dítěte pro zahájení povinné školní docházky: $120 : 20 = 6$.

I tuto orientační zkoušku tělesné zralosti si mohou rodiče svého budoucího prvňáčka vyzkoušet. Mohou si společně s dětmi připravit vhodný metr, podle kterého budou porovnávat míru všech členů rodiny. Pro dítě bude určitě zajímavé samotné měření, ale i porovnávání, kdo je vyšší (maminka, nebo tatínek?) a o kolik. Všichni se také mohou seřadit od nejmenšího po největšího.

Rodičům je vhodné objasnit, že pokud jejich dítě nedosahuje požadované průměrné tělesné výšky a váhy, neznamená to, že není fyzicky zralé. I děti menšího vzrůstu úspěšně zvládnou požadavky školní výuky, neboť fyzické předpoklady jsou ovlivněny dalšími faktory, především dědičností.

Pokud jsou rodiče dítěte menšího vzrůstu, ani jejich dítě nebude splňovat průměrnou tělesnou výšku a hmotnost. Pokud se dítě narodilo předčasně, ale jeho vývoj probíhá standardně jako u

jiných dětí, nemá žádné problémy, jen je oproti ostatním celkově menší, je třeba si uvědomit, že ani roční odklad nemusí stačit na to, aby dítě dorostlo. Je-li v ostatních oblastech zralé a nemá-li žádné problémy, může zahájit povinnou školní docházku.

Tyto tělesné parametry podle pediatriů, psychologů i pedagogů nejsou dominantní při posuzování školní zralosti, pokud se nejedná o dítě s vyloženě slabou tělesnou konstitucí (nedonošené, oslabené atd.).

Příklad z praxe – někdo je veliký, jiný je malý

My asi našeho Péťu letos do školy nepřihlásíme, je narozený v květnu, takže by asi patřil mezi nejmladší děti v první třídě. A hlavně je malý a takový slaboučký. Poslední dobou bývá i často nemocný. Dokonce s manželem pochybujeme, zda by vůbec unesl těžkou tašku. Budu se chtít domluvit s naší lékařkou a požádat ji o odklad. Sousedka říkala, že svému klukovi také dala odklad a že toho nelituje, protože její Tonda za rok povyroste, celkově zesílil a ve třídě má hodně kamarádů, kteří do školy šli také až o rok později...

Tak to my zase naši Aničku chceme dát do školy dřív, je totiž narozená na začátku září, ale je po nás veliká. Dokonce už umí i číst, protože se to naučila od naší starší dcery. Ani sama Anička nechce zůstat v mateřské škole, ale naopak chce jít s kamarádkami do školy, už se na to moc těší.

Objasnění

Pediatr je kompetentní osoba, která může rodičům doporučit **další lékařské odborné vyšetření** nebo navrhnout **posouzení školní zralosti v pedagogicko-psychologické poradně**. Dokonce podle školského zákona se může vyjádřit k odkladu školní docházky, neboť má přehled o celkovém vývoji dítěte. V lékařské dokumentaci bývá zaznamenán průběh těhotenství i porodu, především odchylky a různé případné potíže, které mohou např. poškodit CNS (centrální nervový systém) a ovlivňovat další vývoj dítěte. Lékař při každé preventivní prohlídce sleduje, jak se v oblasti tělesného vývoje např. zlepšuje celková koordinace hrubé motoriky, jak probíhá proměna tělesné stavby a jak se např. dokončuje osifikace zápěstních kůstek, která umožňuje vývoj jemné motoriky.

Pediatr může doporučit odklad školní docházky např. z důvodu špatného zdravotního stavu dítěte (po náročné operaci, která vyžaduje dlouhodobou rekonvalescenci, v případě náhlého vážného onemocnění, plánované dlouhodobé hospitalizace, časté nemocnosti dítěte způsobené oslabením imunitního systému atd.). Dítě, které je zdravotně oslabené, často nemocné, bývá také rychleji unavitelné.

Naopak když je dítě po fyzické stránce vyspělé a do školy se těší, jak je patrné z předchozí ukázky, neznamená to nutně, že je připravené zahájit povinnou školní docházku. Dítě se do školy může těšit proto, že k zápisu půjdou i jeho kamarádi.

Ideální je s rodiči o problematice školní připravenosti hovořit, nabídnout jim odbornou literaturu, konzultaci s dalšími odborníky (lékaři, pracovníky pedagogicko-psychologické poradny atd.), umožnit jim, aby se na své dítě přišli podívat do mateřské školy, aby viděli, jak se chová ve skupině vrstevníků.

Zdůrazňujte rodičům, že posoudit, zda dítě může zahájit povinnou školní docházku, nelze na základě unáhleného úsudku (např. doporučení kamarádky, která radí, ať rodiče zažádají pro svého syna o odklad školní docházky, protože ona to také tak udělala a nelituje toho...). Vždy je potřeba rodičům objasnit, že každé dítě se vyvíjí individuálně, každé dítě je jiné, a co je dobré pro jedno, nemusí být automaticky dobré pro druhé...

Uvědomme si, že existuje **mnoho faktorů, jež ovlivňují připravenost dítěte k zahájení povinné školní docházky:**

- věk dítěte,
- pohlaví dítěte,
- dědičnost,
- zdravotní stav,
- fyzická zralost,
- úroveň motoriky, sebeobsluhy,
- úroveň jemné motoriky,
- zralost psychických procesů (konkrétně poznávacích a rozumových funkcí – vnímání, pozornost, paměť, myšlení),
- lateralizace,
- zralost řeči,
- pracovní zralost,
- citová zralost,
- sociální zralost,
- podnětnost rodinného prostředí,
- výchovný styl rodičů, jejich očekávání,
- podnětnost předškolního vzdělávání v mateřské škole,

- požadavky základní školy atd.

Valentová (In Kolláriková, Pupala, 2001) uvádí čtyři složky školní připravenosti – kognitivní, emocionálně-sociální, pracovní a somatická –, avšak upozorňuje, že jejich klasifikace zatím není systematická. Pokud má být dítě ve škole úspěšné, je důležité, aby každá dílčí složka školní připravenosti dosáhla tzv. prahové úrovně.

Příklad z praxe – problémy s lateralizací

Paní učitelko, naše pětiletá Janička kreslí levou rukou, nůžky drží v pravé ruce. Musím říci, že je šikovná na obě ruce, ale máme strach, zda to nebude vadit ve škole. Není lepší, aby všechno dělala jen jednou rukou?

Objasnění

Lateralizace je odrazem dominance jedné z mozkových hemisfér (která mozková polovina řídí daný úkon), což se projevuje např. tak, že dítě určité činnosti provádí přesněji, lépe a rychleji s menší únavou vedoucím orgánem než druhým. Konkrétně to znamená, že např. má větší cit v pravé ruce, kterou drží lžící, stříhá nůžkami, dává mince do pokladničky, lépe kreslí. Rodiče dětí, ale i učitelky by si měli všimnout nejen toho, kterou ruku dítě více používá, ale také preference dalších párových orgánů (oko, ucho). Celkově v populaci převažuje **souhlasná lateralita** (přednostní užívání téže ruky a oka) a **praváctví**.

V životě dítěte jsou období, kdy používá více jednu ruku, a období, kdy střídá nebo používá obě stejně. K upřednostňování „šikovnější ruky“ dochází kolem 4. roku. Pro budoucího prvňáčka je významná dominance ruky a oka z důvodu rozvoje školních dovedností, hlavně čtení a psaní. Z praktického důvodu je tedy v případě pochybností vhodné dítě dlouhodobě pozorovat při různorodých aktivitách, provést s ním orientační zkoušku lateralit (Příloha 3) nebo doporučit rodičům, aby s ním v případě i nadále přetrvávajících pochybností zašli do pedagogicko-psychologické poradny, kde s ním provedou zkoušku lateralit. **Testy lateralit** v pedagogicko-psychologické poradně dělají dětem mezi 5. a 6. rokem.

Díky kvalitní osvětě již rodiče své levoruké děti nepřecvičují. Paní učitelky mohou rodičům levorukých dětí, jichž je v populaci kolem 10 %, doporučit školní pomůcky pro leváky, které jsou běžně k sehnání v obchodech: pero pro leváky a nůžky pro leváky. Po domluvě s paní učitelkou v první třídě lze objednat i písanku pro leváky. Rodiče jistě ocení, když jim nabídnete i internetový obchod, který nabízí i další pomůcky pro levoruké (např. pravítka, škrabky na brambory, otvíráky, přístroje atd.):

- www.prolevaky.cz,
- www.obchodprolevaky.cz,
- www.levaruka.cz.

Mateřská škola může pro rodiče a jejich děti připravit zajímavou výstavku pomůcek pro levoruké nebo jim alespoň nabídnout odbornou literaturu o výchově leváků (Sovák, M.: Výchova leváků v rodině. Praha, SPN 1961; Synek, F.: Záhady levorukosti. Praha, Horizont 1991; Healey, J. M.: Leváci a jejich výchova. Praha, Portál 2002; Vodička, I.: Nechte leváky drápat. Praha, Portál 2008). Další možností je společně s dětmi připravit malou oslavu Mezinárodního dne leváků (13. 8.), který lze posunout na začátek školního roku a propojit jej s výstavou knih pro rodiče a pomůcek pro leváky.

Rodiče budoucího levorukého prvňáčka může zajímat, jak má jejich dítě držet psací náčiní. Paní učitelky vědí, že úchop psacího náčiní leváka se významně neliší od praváka. U všech dětí by měly sledovat:

- správné sezení (rovná záda, opora nohou o zem, paže s předloktím svírají pravý úhel),
- správné držení psacího náčiní ve třech prstech,
- sklon psacího náčiní (hrot směřuje k rameni),
- uvolněný úchop, nikoli křečovitě držení.

V současné době, kdy vzdělávací instituce respektují individuální zvláštnosti dětí, je vhodné, aby i rodiče levorukého dítěte pochopili, že leváctví není nemoc ani handicap, ale individuální rys.

Příklad z praxe – často nemocné dítě

Paní učitelko, nevím, zda náš Pavlík má jít po prázdninách do školy, nebo jestli nemáme ještě rok počkat. Je stále hodně nemocný a já mám strach, že doma bychom to s ním těžko doháněli, vždyť víte, že oba s manželem máme časově velmi náročné zaměstnání...

Objasnění

Některé děti navštěvující mateřskou školu jsou častěji nemocné. Dětský organismus si postupně vytváří imunitní látky, avšak než se adaptuje, může být dítě opravdu častěji nemocné. Rodiče by zdravotní stránku svého dítěte měli řešit s dětským lékařem.

Častá nemocnost dítěte může, ale nemusí být důvodem k žádosti o odložení školní docházky. Záleží na více faktorech, jež se podílejí na školní připravenosti dítěte. Kolem šestého roku se zvýší celková odolnost dětského organismu, což se navenek projevuje např. tím, že dítě je méně nemocné, rychleji

se s některými nemocemi vyrovnává, rychleji se po nemoci zotavuje a také vydrží větší tělesnou zátěž a zvládá i náročnější sportovní aktivity (jízda na kole, lyžování, bruslení) atd.

Učitelky mateřských škol by měly rodičům taktně objasnit, že do nástupu do 1. třídy dítěti od zápisu zbývá ještě půl roku, kdy se může zlepšit v jednotlivých oblastech. Drobné opakující se virózy v předškolním věku bývají v prostředí mateřských škol zcela běžné. Rodiče mohou těmto recidivám zabránit a předcházet, např. otužováním dětí, jejich vhodným oblékáním, zdravou životosprávou, ale i péčí o nemocné dítě. V současné době se v mateřské škole jistě setkáváte s dětmi, které mají rýmu, kašel atd. Někteří rodiče totiž nedodrží doporučenou dobu rekonvalescence dítěte po nemoci, čímž jej v dětském kolektivu vystavují další nákaze.

Určitě je vhodné, když ředitelka do školního řádu zařadí požadavek, že docházka do mateřské školy je určena pouze pro zdravé děti. Mateřská škola by neměla sloužit k doléčení dítěte, neboť hrozí nejenom nakažení ostatních dětí, ale i oslabení jejich imunitního systému. Paní učitelky by neměly přijímat do třídy děti, které jsou nedoléčené, a rodiče po nich žádají, aby dítěti podávaly nosní kapičky, sirup na kašel, nebo dokonce antibiotika. Není to totiž neochota pracovníků mateřských škol, ale nejlepší prevence, jak pečovat o zdraví dětí.

PhDr. Jana Kropáčková, Ph.D.